

ШЕВЕЛА В. О.,
практикуючий юрист

УДК 342. 7

ПРАВО КУРДІВ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ

У статті запропоновано розгляд права курдської нації на самовизначення через аналіз джерел міжнародного права, які гарантують право кожної нації на самовизначення, та окремих положень теорії державного суверенітету, а також визначення найбільш прийнятної форми реалізації такого права через аналіз ситуації, що склалася на території етнічного Курдистану на цей момент. Обґрунтовано висновок, що відповідно до норм міжнародного права і з огляду на ситуацію із систематичними утисками, курди мають право на створення власної держави. Констатовано: якщо незалежність Курдистану буде все-таки відстояна, то необхідною умовою набуття статусу суб'єкта міжнародного права є міжнародне визнання.

Ключові слова: право нації на самовизначення, курдська нація, Курдистан, самовизначення, сецесія, територіальна цілісність.

В статье предложен взгляд на право курдской нации на самоопределение посредством анализа источников международного права, которые гарантируют право каждой нации на самоопределение, и отдельных положений теории государственного суверенитета, а также определение наиболее приемлемой формы реализации такого права посредством анализа ситуации, которая сложилась на территории этнического Курдистана на данный момент. Обоснован вывод, что согласно нормам международного права и учитывая ситуацию с систематическими притеснениями, курды имеют право на создание собственного государства. Констатировано: если независимость Курдистана будет всё-таки отстояна, то необходимым условием приобретения статуса субъекта международного права является международное признание.

Ключевые слова: право нации на самоопределение, курдская нация, Курдистан, самоопределение, сецессия, территориальная целостность.

The article suggests a view on the right of Kurdish nation to self-determination by analysis of sources of international law that guarantee the right of each nation to self-determination and certain provisions of the state sovereignty theory, as well as determining the most acceptable form for the realization of such a right by analysis of the situation that has developed in the territory of ethnic Kurdistan at the moment. The conclusion is justified that according to the norms of international law and taking into account the situation with systematic oppression, the Kurds have the right to establish their own state. It was stated that if the independence of Kurdistan is still settled, the necessary condition for acquiring the status of international law subject is international recognition.

Key words: right of nation to self-determination, Kurdish nation, Kurdistan, self-determination, secession, territorial integrity.

Вступ. Сучасна ситуація на Близькому Сході привертає все більше й більше уваги науковців. Протягом останніх десятиліть регіон потрясло багато війн, революцій, фактів

зовнішньої інтервенції тощо. Наявна проблема із дискримінацією населення за етнічною, мовною, релігійною ознаками, що є причиною масового відтоку населення з цих країн і міграції у європейські країни, з одного боку, та бажання реалізувати своє право на самовизначення, з іншого. Все більше й більше науковців починають шукати ймовірні шляхи вирішення цього глобального конфлікту.

Відповідно до п. 2 ст. 1 Статуту ООН однією з основних та найважливіших цілей створення й діяльності ООН є «... розвиток дружніх відносин між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів». Безперечно, коли йдеться про право на самовизначення певної нації, неможливо уникнути суперечності із принципом непорушності кордонів держав, який є також одним із основоположних принципів міжнародного права. Як зазначає О. Дашковська, самовизначення не має здійснюватися із сепаратистських позицій на шкоду територіальній цілісності і політичній єдності суверенних держав [1, с. 14]. Тому для кожного окремого випадку необхідно аналізувати всі умови, за яких відбувається спроба реалізації цього права. Необхідно визначити, що є в такому разі пріоритетним: реалізація права на самовизначення чи збереження єдності суверенної держави.

Мета цієї статті полягає в розгляді права курдської нації на самовизначення через аналіз джерел міжнародного права, які гарантують право кожної нації на самовизначення, окремих положень теорії державного суверенітету, а також визначення найбільш прийнятної форми реалізації такого права через аналіз ситуації, що склалася в Курдистані на цей момент.

Дослідженням проблем реалізації права націй на самовизначення займалися такі науковці, як: А. Еціоні, Я. Броунлі, Н. Фейнберг, С.М. Іванов, Д.Б. Левін, О.Р. Дашковська Г.Б. Старушенко, В.М. Денисов, Ю.І. Нипорко, А.П. Мартиненко, М. Дюрре та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Курдистан – територія, яка одночасно є частиною таких держав, як Туреччина, Ірак, Іран та Сирія. Абсолютну або в деяких окремих районах відносно більшість населення цієї території складають курди. Площа цієї території – приблизно 300–400 тис. км². Кількість населення – близько 30–35 млн осіб, з яких 20–25 млн, тобто 70–75%, – курди. Курдський народ формувався етнічно протягом досить великого проміжку часу і проживав на цій території з III – II тисячоліття до н.е. Тобто відповідно до класифікації ООН курди вважаються корінним народом цих територій [2]. Проте наразі ситуація виглядає таким чином.

У Туреччині курди в основному проживають у східній та південно-східній частинах країни. Ця територія дорівнює приблизно 150–200 тис. км² і включає в себе повністю такі турецькі провінції (ілі): Ван, Бітліс, Агри, Сірт, Ширнак, Хакярі, Діярбакир, Мардін, Батман, Муш, Ігдир. На території турецького Курдистану проживають приблизно 10–14 млн осіб [3]. Територіальної автономії не існує.

В іракському Курдистані, площа якого дорівнює 85–90 тис. км², проживають більше 10 млн осіб. Після повалення режиму С. Хусейна, ідучи на поступки курдам, нова влада в Іраку погодилася на утворення автономної адміністративно-територіальної одиниці Іраку – Курдського Автономного району, площа якої складає приблизно 1/2 частину території іракського Курдистану – 46 861 км². Автономія включає в себе такі провінції: Дохук (10 956 км²), Хавлер (Ербіль) (14 872 км²), Сулейманія (20 144 км²), Халабджа (889 км²) [4]. Загальна кількість населення на 2017 рік – 5,7 млн осіб [5]. Поза автономією (із переважно курдським населенням) знаходяться такі провінції (які складають іракський Курдистан, але не входять до складу автономії), як Кіркук, частина провінцій Діяла, Васіт, Найнава та Салах-ед-Дін. На цій території проживають ще близько 4–5 млн осіб. За територією площа, що знаходиться поза Курдським Автономним районом, дорівнює приблизно площі автономії. В Курдському Автономному районі існують такі державні інституції, як Президент, окремий парламент та уряд. Конституція Іраку 2005 року гарантує визнання області Курдистан та встановленої в ній регіональної та федеральної влади (ст. 113) [6].

Можна стверджувати, що це територіальне утворення за Конституцією 2005 року має статус широкої автономії. Іншими словами, його статус є напівнезалежний.

Необхідно при цьому наголосити, що в Іраку курдське питання врегульоване найбільш повно порівняно із іншими країнами, на частинах території яких проживає курдська

більшість. На відміну від Іраку ані в Туреччині, ані в Ірані, ані в Сирії не існують навіть територіальні автономії. Більше того в зазначених країнах значно обмежується право курдів на екстериторіальну форму національно-культурної автономії (громадське об'єднання, що вважає себе етнічною спільністю, яка має на меті збереження самобутності, розвиток мови, національної культури, традицій тощо [1, с. 13]). Проте не варто також нехтувати тим фактом, що натеper на доволі великій частині етнічного Курдистану (північні провінції Іраку та Сирії) ведуться бойові дії проти ІДІЛ. У цій війні прямо чи опосередковано беруть участь такі великі держави, як Росія, США, Франція, інші країни Євросоюзу, Австралія тощо. Такі сусідні країни, як Іран, Туреччина, Ірак також беруть активну участь, здійснюючи підтримку тим чи іншим угрупованням. Деякі зарубіжні дослідники, такі як Р. Торнтон і К. Кашанак, акцентують увагу та тому, що багато хто з локальних гравців представляють інтереси сусідніх та великих держав [7; 8].

В іранській частині Курдистану, що розташована на заході Ірану, площа якої становить 80–85 тис. км², проживають майже 8 млн осіб [9]. В Ірані відсутня курдська автономія. Проте є провінція під назвою «Курдистан», площа якої 29 137 км², в котрій проживають 1,6 млн осіб (більше 90% – курди). В інших провінціях, таких як Керманшах (площа – 24 998 км²; населення – 1,95 млн осіб), Ілам (площа – 19086 км²; населення – 580 тис. осіб) курди становлять також абсолютну більшість. Вищезазначені остани (адміністративно-територіальні одиниці Ірану) та південно-західна частина остану Західний Азербайджан (площа цієї частини – приблизно 9 700 км²; населення – 600 тис. осіб) становлять іранський Курдистан. В остані Північний Хорасан проживає відносна більшість курдів, хоча він розташований в іншій частині Ірану, і його належність до Ірану курди не осперюють.

В сирійській, найменшій частині Курдистану також немає автономії. Її площа становить приблизно 20–30 тис. км² із населенням приблизно 2,5 млн осіб. Існують два доволі великі курдські анклав у північній та північно-східній частині країни, один з центрами у Кобані, Джераблусі та Афріні, інший – значною мірою співпадає з мухафазою (сирійською провінцією)

Ель-Хасака [10, с. 48]. Прогрес у сфері самовизначення курдів у Сирії (хоча б у форматі автономії) напряду пов'язаний із ступенем їхньої внутрішньої консолідації та з умінням балансувати між різними зовнішніми гравцями (Росія, США, Туреччина тощо) [11, с. 184].

Історично склалося, що Курдистан був частиною великих держав-імперій. Проте спроби реалізувати своє право на самовизначення також мали місце. Якщо за часів існування Османської імперії, в складі якої Курдистан перебував з XVI ст., проголошення незалежності не було реальним, то після розпаду цієї колоніальної держави така можливість настала. У 1946–1947 рр. існувала Мехабадська республіка, територія якої відповідала невеликій частині іранського Курдистану. Проте її самостійність була зведена нанівець іранським військом. Далі Близькосхідний регіон спіткала низка подій, які не сприяли створенню власної держави: диктатура С. Хусейна в Іраку, Ісламська революція в Ірані, численні військові перевороти в Туреччині, громадянські війни тощо.

Досліджуючи право нації на самовизначення як особливої форми опосередкування свободи, О. Дашковська відзначала, що жодній спільності, яка усвідомлює себе єдиною нацією, не може бути відмовлено у визнанні її самобутності. Національна самосвідомість, а саме усвідомлення своєї ідентичності і неповторності, і є єдиною безумовною і незаперечною ознакою нації [1, с. 12].

У науці виділяють три форми реалізації права нації на самовизначення: сецесію, інкорпорацію та створення автономій. Перша форма – сецесія – полягає у виході зі складу багатонаціональної держави та формуванні своєї власної суверенної держави. Її можна назвати крайньою. Адже, якщо представники національної меншини мають реально однаковий обсяг прав і свобод із титульною нацією, держава, в якій проживає національна меншина, не порушує її права, сприяє збереженню її самобутності та реалізації свого права на самовизначення шляхом створення екстериторіальної автономії (у формі громадського об'єднання), необхідність створення власної держави на цій території, якщо не відпадає, то відсувається

далеко на другий план. За умови поваги до національної меншини держава тільки виграє. Взаємін поваги вона отримує добросовісних і свідомих громадян, які намагаються зробити все можливе для процвітання своєї країни і які готові (у разі потреби) встати на її захист. Загалом використання цієї форми реалізації більш притаманне націям, що утворювали свої держави на основі територіальних одиниць великих держав-імперій, особливо під час розпаду колоніальної системи в 1950–1970 рр. Проте вона не виключається за умови дискримінації національної меншини за мовною, етнічною, релігійною та ін. ознаками.

Друга форма – інкорпорація – полягає в об'єднанні на добровільних засадах, як правило, двох або більше націй в одну єдину державу на федеративній (рідше – конфедеративній) основі. Проте за умови реалізації права на самовизначення саме у такій формі постає питання про обов'язковий, навіть необхідний фактор об'єднання декількох націй для досягнення спільної мети. Після реалізації права на самовизначення існує два варіанти розвитку відносин між цими націями. Перший – існування єдиної держави декількох націй, в якій всі нації перебувають на одному щаблі за обсягом прав і свобод. Другий – розпад федерації (конфедерації) на окремі національні держави. Фактично така форма реалізації передбачає об'єднання декількох територіальних утворень у складі держави і вихід із неї. Іншими словами, «групова сецесія».

Третя форма – створення автономій. Можливе створення національно-територіальної або культурної автономії. При цьому (за умови створення територіальної) головною рисою має бути максимальна децентралізація влади і, як наслідок, реальне право автономії самостійно займатися вирішенням економічних, культурних та інших важливих питань. За умови створення будь-якого виду автономії держава має забезпечити право на вільний розвиток національної меншини. Ця форма реалізації права на самовизначення є більш м'якою порівняно із сецесією та інкорпорацією, адже не передбачає зміни державного кордону і ситуація щодо реалізації права на самовизначення нації вирішується всередині держави, не розколюючи її.

З огляду на вектор розвитку відносин у цьому регіоні, на сьогодні курди не мають змоги реалізувати своє право на самовизначення шляхом створення автономій. По-перше, Курдистан – частина не однієї, а багатьох держав. При цьому території цих держав, на яких проживає більшість курдів, мають спільний кордон, що не може не сприяти створенню курдської єдиної держави. По-друге, існує реальне обмеження прав і свобод курдів в усіх сферах життя. Наявна дискримінація за етнічною, релігійною, мовною ознаками. Туреччина, Сирія та Іран не бажають вирішення питання шляхом створення автономії. В Іраку автономія існує, проте навіть там курди не можуть відчувати себе захищеними й повноцінними громадянами. По-третє, навіть за умови створення автономій в Туреччині, Сирії та Ірані (вірогідність цього мізерна), реальну владу курди не матимуть, адже жодна з цих країн не допустить іншого суб'єкта до володіння, користування й розпорядження покладами нафти й газу, якими багаті території етнічного Курдистану. Реалізація права на самовизначення шляхом інкорпорації також натеper не є реальною. Адже для реалізації права у такій формі необхідний близький союзник, з яким потрібно мати спільні інтереси. У курдів наразі такий відсутній. Найбільш прийнятною формою реалізації права курдів на самовизначення і одночасно найбільш небажаною для Туреччини, Сирії, Іраку та Ірану є сецесія. За такої форми території південно-східної частини Туреччини, північних частин Сирії та Іраку та західної частини Ірану відокремлюються від вищезазначених держав та об'єднуються в єдиний Курдистан. Беручи до уваги сучасний розвиток ситуації в цьому регіоні, тільки за умови створення власної держави курди зможуть реалізувати своє право на самовизначення і, як наслідок, інші природні й невідчужувані права й свободи. Політичний рух курдів (як воююча сторона) може вступати в правовідносини й укладати чинні в міжнародному плані угоди з державами або іншими сторонами, що воюють, що підтверджує наявну правосуб'єктність [12, с. 113]. Адже тільки за наявності правосуб'єктності у сторони, що відстоює своє право на самовизначення, можна розраховувати на міжнародну підтримку та міжнародне визнання.

Теорія державного суверенітету спирається на принцип, за якого зовнішній вигляд та інтенсивність політичної автономії визначається державою, на території якої певна

національна меншина має на меті реалізувати своє право на самовизначення. Проте відмова в забезпеченні реалізації права нації на політичне самовизначення, особливо якщо воно пов'язано з порушенням прав осіб, що належать до такої нації (їх дискримінацією за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками), є правовою підставою для сепаратизму, що суперечить волі суверенної держави. Навіть у разі силового вирішення цього питання нація, яка домагається самовизначення, може розраховувати на політичну та юридичну підтримку світової спільноти, а саме міжнародне визнання створення нею держави [13, с. 34].

Незважаючи на всю складність ситуації, в тому регіоні було досягнуто певних результатів. 25 вересня 2017 року в Іракському Курдистані відбувся референдум, на який виносилося питання щодо незалежності. Більше 90% населення висловили схвалення [14]. Ця спроба реалізувати своє право на самовизначення спровокувало центральну владу Іраку на ізоляцію міжнародних аеропортів в автономії та направлення туди війська. Таким чином, Курдський Автономний район опинився в повній економічній та політичній блокаді.

Висновки. Виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що відповідно до норм міжнародного права, які містяться в таких важливих джерелах, як Статут ООН, Декларація про принципи міжнародного права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, курди мають право на створення власної держави. У такому разі право на самовизначення курдського народу є пріоритетним, адже в умовах проживання на формально територіях Сирії, Іраку, Туреччини, Ірану неможливо реалізувати більшість природних прав людини. Основоположні права і свободи курдського етносу активно і систематично порушуються з 1960–1970 рр., коли почалося масове винищення курдів в Іраку. З огляду на status quo в цих близькосхідних країнах, можна стверджувати, що систематичне жорстоке порушення прав народів, що проживають у цих державах, неминуче веде до прагнення реалізації свого законного права на самовизначення шляхом сепаратизму, тобто від'єднання від вищезазначених і створення власної національної держави. У такому разі курди мають законні підстави захищати своє право на самовизначення всіма доступними й можливими методами. Проте навіть за умови, якщо курдська нація піде шляхом багатьох народів, які реалізували своє право на самовизначення силовим методом, – ведення війни за незалежність, необхідне міжнародне визнання цієї новоствореної держави, з огляду на наявну правосуб'єктність воюючої сторони. Без цього втримати новий status quo буде неможливо. Керівному центру курдів потрібно виробити чітку стратегію дій, яка має обов'язково включати в себе міжнародне визнання та підтримку. Тільки таким шляхом курди дійдуть до своєї мети.

Список використаних джерел:

1. Дашковська О.Р. Право нації на самовизначення як особлива форма опосередкування свободи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 41. Том 1. 2016.
2. Who are indigenous peoples? United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues. URL: http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/5session_factsheet1.pdf.
3. Turkish Statistical Institute. Statistics by Theme. Population and Demography. Population Statistics. Population of Provinces by Years. URL: <http://www.turkstat.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.
4. Kurdistan Region Statistics Office. Map of area of Kurdistan region & its governorates. URL: <http://www.krso.net/Default.aspx?page=article&id=1142&l=1>.
5. Kurdistan Region Statistics Office. The map of estimated population of Kurdistan Region 2017. URL: <http://www.krso.net/Default.aspx?page=article&id=1680&l=1>.
6. Full Text of Iraqi Constitution. URL: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/10/12/AR2005101201450.html>.
7. Khashanah K. The Syrian Crisis: a systemic framework. Contemporary Arab Affairs. 2014. Vol. 7. № 1. P. 1–21.
8. Thornton R. Problems with the Kurds as proxies against Islamic State: insights from the siege of Kobane. Small Wars & Insurgencies. 2015. Vol. 26. № 6. P. 865–885.

9. Statistical Center of Iran. Population and Housing Censuses. Population and Household of the Country by Province and Sub-province (Shahrestan). URL: <https://www.amar.org.ir/english/Population-and-Housing-Censuses>.

10. Иванов С.М. Сирийские курды в борьбе за свои права и свободы. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. Т. 60. № 9. С. 48–58.

11. М.Э. И. Дюрре. Самоопределение курдов в Сирии: истоки, формы, и международные перспективы. *Вестник МГИМО – Университета*. 2017. № 4 (55). С. 183–193.

12. Броунли Я. *Международное право*. Издательство «Прогресс». М., 1977. 527 с.

13. A. Etzioni. The evils of self-determination. *Foreign Policy*. 1992–1993. № 89. P. 29–38.

14. The Independent. Kurdistan referendum results: 93% of Iraqi Kurds vote for independence, say reports. / Wednesday 27 September 2017. URL: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/kurdistan-referendum-results-vote-yes-iraqi-kurds-independence-iran-syria-a7970241.html>.

